

Намулууһун хаһыата 1935 сыл алтынны 5 күнүгэр төрүттүөнүтэ

2001 с.
Алтынны
23
күнэ
оптуорунньук
№ 122 (8965)

**САХА РЕСПУБЛИКАТЫН ПРЕЗИДЕНИН
БЫБАРЫГАР ТЕРРИТОРИАЛЬНАЙ
БЫБАРДЫЫР КОМИССИЯНЫ ТЭРИЙИИ
ТУҢУНАН**

«Саха Республикатын Президенин быбарын туһунан» Саха Республикатын Сокуонун 12 ыстатыатын 1 п. уонна «Российской Федерация гражданнарын быбардыыр бырааптарын сүрүн мэк-тиэлэрин уонна референдумга кыттар бырааптарын туһунан» Федеральнай Сокуон 23 ыстатыатын 3 п. сөп түбэһиннэрэн, улуус Мунньаҕын Президиума уураахтыыр:

1. Общественной-политической тэрилтэлэр этиилэригэр үлэ, сулууспа, үөрэх уонна олорор сиригэр быбардааччылар мунньахтарыгар олохторун, территориальной быбардыыр комиссия састаабыгар манньк кандидатуралары бигэргэтэргэ:

— **КОРНИЛОВА Антонина Ильинична** — социальной педагогу, Нам 1 №-дээх орто политехническэй оскуолатын коллективин быбардааччыларын бөлөхтөрүн.

— **НИКОЛАЕВ Айсен Дмитриевич** — суолу өрөмүөннүүр уонна тутар ГУП директорун солбуйааччыны, Намнаагы ыччат союһуттан.

— **ПАВЛОВ Юрий Алексеевич** — начальнигы солбуйааччыны, олорор сиригэр быбардааччылар бөлөхтөрүттэн.

— **СЕРГУЧЕВА Дария Николаевна** — архив сэбиэдиссэин, государственнай сулууспалаах үлэһиттэр профсоюзтарыттан.

Нам улууһун баһылыга А. Н. ДЬЯКОНОВ

**РЕСПУБЛИКА ПРЕЗИДЕНИН БЫБАРЫГАР
ТЕРРИТОРИАЛЬНАЙ БЫБАРДЫЫР
КОМИССИЯНЫ ТЭРИЙЭР ТУҢУНАН**

«Саха Республикатын Президенин быбарын туһунан» Саха Республикатын Сокуонун 12 ыстатыатын 1 п. уонна «Российской Федерация гражданнарын быбардыыр бырааптарын сүрүн мэк-тиэлэрин уонна референдумга кыттар бырааптарын туһунан» Федеральнай Сокуон 23 ыстатыатын 3 п. сөп түбэһиннэрэн улуус мунньаҕын президиума уураахтыыр:

1. Общественной-политической тэрилтэлэр этиилэригэр үлэ, сулууспа, үөрэх уонна олорор сиригэр быбардааччылар мунньахтарыгар олохторун, территориальной быбардыыр комиссия састаабыгар манньк кандидатуралары бигэргэтэргэ:

— **ЕВСЕЕВА Софья Дмитриевна** — «Знание» общество улуустаагы маннайгы сүһүөх тэрилтэтин эппиэттиир секретарын.

— **НИКОЛОВА Антонина Васильевна** — бухгалтеры, «Артыс» национальной страховой компания Намнаагы филиалын коллективиттан.

— **ПЕСТРЯКОВА Альбина Афанасьевна** — улуустаагы кинизммит библиотека информация уонна библиография отделын сэбиэдиссэин, «Единство» партия маннайгы сүһүөх тэрилтэтиттэн.

— **ПОПОВА Любовь Михайловна** — үөрэхтээһин управлениетын бухгалтерын, үөрэх үлэһиттэрин профсоюзттан.

— **ОЛЕСОВ Касьян Афанасьевич** — народнай суут судебнай администраторун, журналистар маннайгы сүһүөх тэрилтэлэриттэн.

Улуус мунньаҕын председателэ Н. Н. БАИШЕВ

Билсин: сага рубрика «XX-с ҮЙЭ ЧУЛУУЛАРА»

Редакциятан: Улуус баһылыга А.Н. Дьяконов дьаһалынан улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын управлениетын иһинэн тэриллибит анал комиссия ааспыт үйэбэ тыа хаһаайыстыбатын производствотын бастыгнар уонна чулуу специалистарын быһаарда. «XX-с үйэ чулуулар» диэн рубриканан араас номинацияларга бастабыттары аабааччыларга билиһиннэрини Д.Т. Аргуновтан сабалыыбыт.

Дмитрий Тимофеевич Аргунов Таастаах нэһилигэр колхозтаах кэргэннэ 1935 сыллаахха төрөөбүтэ. Күн күбэй ийэтэ киһини төрөтөөт өлбүтэ. 11 сааһыгар диэри эбэттигэр итиллибитэ, онтон эдьийэ Александра Кузьминична, күтүөтэ Петр Яковлевич Тихоновтарга төрөспүт оҕо кэриэтэ буолбута.

Дмитрий сэрри кэниннээҕи олох кыһарганыртан тэптэрэн төрдүс кыластан салгыы кыайан үөрэмэтэ. Бэйэтин чэрдээх илтигин эрчиминэн үлэттэн дьолун булбута. Кини кыра эрдэвиттэн сүөһүгэ сытарас буолан от тийээччинэн, уолаттардан оройуонга бастааһын ныйраһы иитиигэ үлэлээбитэ.

1960 сыллаахха оройуонга бастаагы ыччат-комсомол ферма тэриллибитэ. Ол ферманы төрүттээччилэр комсомолецтар Д. Аргунов, Н. Шестаков, Е. Скрыбькина, У. Пермякова этилэр. Ол көмтэн Дмитрий

ДМИТРИЙ АРГУНОВ

Тимофеевич отуттан тахса сыл ыанньыксыттан, элбэх ыччаттары сүөһү иитиитигэр уһуйбута.

Дмитрий Тимофеевич 1966 сыллаахха Нам сириттэн бастааһын ынах ахсыттан 2515 килограмм үүтү ыабыта. Итинтэн сэттэ сыл буолан баран ынах ахсыттан үс тыһыынча чалаах кирбиини ылбыта. Ити сыл Дмитрий Тимофеевич Ленин орденнэн наҕараадаламмыта. Оройуон аатырбыт ыанньыксыта ити иннинэ үлэбэ ситиһинтэ Улэ Кыһыл Знамята орденнэн бэлиэтэммитэ.

Д.Т. Аргунов ордук уон бириэс пятаилетка сылларыгар үрдүк кирбиини ылбыта. Түөрт сылга пятаилетка былаанын 109 бырыһыан толорбута. Чуолкайдыыр бараттан ити пятаилетканы сылларынан үлэ түмүгүн көрүүххэ. 1981 с. - 3302 кг., 1982 с. - 3604 кг., 1983 с. - 4181 кг., 1984 с. - 4690 кг., 1985 с. - 5000 кг. үүтү ынах ахсыттан Дмитрий Тимофеевич ыаталаабыта. Саамай үрдүк көрдөрүүнү 1986 с. ынах ахсыттан 5228 килограмм үүтү ылбыта уонна ити сыл иккис Улэ Кыһыл Знамята орденнэн наҕараадаламмыта.

Сүөһүттэн үрдүк үүтү ылыны Дмитрий Тимофеевич бургунастарын сүүмэрдээһинтэн сагалыыр. Талан ылыт бургунастарын үчүгэй көрүүнү-истини баар усулуобуйанан тото-хана аһатыны тэрийэр, синьилэрин массахтаһырга үөрэтэр. Бургунастар синьилэрин кытары төрөөбүтүтүн да кэинэ массахтааһыны өссө күүһүрдэр уонна раздойга туруорар.

Кини бэйэтин үлэтин туһунан манньк түмүктэри оңорор. «Ыанньыксыттаабытым былаһын туха-

ры үлэ режимин кытаанахтык тутуһабын. Үлэбин ынах үгэһинэн төрүүр кэмигэр сарсыарда 5-тэн, онтон атын кэмгэ 6 чаастан сагалыыр этим. Ынахтары биэр кэмгэ аһатан, уулатан, ыыр, турар сирдэрин ыраастыыр хайаан да наада. Биэр кэмгэ ынар ынах үүтүн барытын биэрэр. Оттон ыыр кэми уларьыттаахха ынах үүтэ эмийдэриттэн тохтор.

Үлэтигэр хойутуур, ынагы араас кэмгэ ыыр ыанньыксыт хаһан баҕарар элбэх үүтү сүтэрэр. Коллективигэр, совхозугар улахан ноһооту аҕалар. Онон коллектив күннээҕи үлэтин уопсай режимин чуолкайдик толоруу ынагы ыһын кэмин, болдьоһун кытаанахтык тутуһуу хас биридди ыанньыксыттан булгуччу ирдэниэх тустаах. Үрүн илгэни үксэтигэр хас биридди ынахха тус-туспа сыһыан, көрүү-харайы улахан суолталаах. Ол барытын ынах майгытын-сигилитин учуоттааһыннан барыахтаах. Ынах синьин куруутун сого, сууя сылдыһы, массахтааһын үүтү биэрэр бычархайдар, тымырдар үлэлэрин сайыннарыһыны таһынан үүт үрдүк хаачыстыбалаах буоларын эмиз хаачыһар. Ынагы ыыр кэмгэр синьин хаста да массахтаһыр этим. Үүтү үрдэти биэр сүрүн сыалынан - ынах ынар кэмин уһатыы буолар».

Д.Т. Аргунов сүүрбэччэ сыл Дууданалаах ыччат-комсомол ферматын салайан үлэлээбитэ. Дууданалаахтар уон бириэс пятаилетка үһүс сыллары ынах ахсыттан 2572 килограмм үүтү ыан оройуон үрдүнэн коллективинан бастыг түмүгү ситиспиттэрэ.

**ЫЧЧАТ КЫТТЫЫТЫН
КҮҮҮҮРДҮӨХХЭ**

тыбыһынайдык ытыллыбыттарын тоһорлоон бэлиэтээтилэр.

Кэпсэтигэр кыттыбыттар этиилэрин кылтта билсин:

А.Н. Дьяконов (Нам улууһун баһылыга):

— «Үтүө дьыала» илин эгэр улуустарын үтүө холобурдарынан кэлин сылларга үлэлээн эрэбит. Тутуллубут объектары баланса ылыһыга эмиэ үл-ыччат наада. Иһиникитин иһини олохтоохтук быһаарыахха наада. Ангардас «Үтүө дьыала» тутууларынан үлүһүйөккэ, атын хайысханы умнарбыт сатамат. «Үтүө дьыала» бүтүн республикатаагы хамсааһын салгыы сайдарыгар баҕарабын.

С.В. Винокуров (Уус-Алдан улууһун ыччатын отделын сэбиэдиссэи):

— 2000 с. Найахыга, Түүлээххэ спортнай саалалар үлэһи киирбиттэр. Билигин 8 спортнай саала тутуллар. Онон ыччат кыттыгыта үчүгэй. Хоро нэһилигэр Чараг уонна Майаҕас ыччаттара кыттыһан спортнай сааланы тутан быһылыгы сылга үлэһи киллэриэхтээхтэр.

Ф.Ф. Никифоров (Таатта улууһун баһылыгын солбуйааччы):

— Чөркөөххө политсылка 26 объектара босхо тутулуһулар. Ол эрэри ангардас субуотуньуктарынан итинник улахан үлэлэри ыттыы ыарахаттардаах. Сотору түөлбэ киһини аһахпыт. Дьиз кэргэн киһини

тутабыт. «Үтүө дьыала» үс сыллаах былааны киллэрэр туһунан этии сөптөөх уонна үлэ санаттан-санга кылттар киллэрэр наада.

П.М. Птицын (Мэҥэ-Хаҥалас улууһун ыччакка дьиз кэргэнтэ отделын сэбиэдиссэи):

— Ыччат куоракка тардыһыта күүһүрдэ. Тьаҕа дьиз-уот, социальнай объектар эргэрдилэр. Итилэри өрө тардарга «Үтүө дьыала» улахан оруолаах. Улууспутугар

Сахам сирэ - XXI-с үйэбэ

духовность киһини тутабут.

П.П. Чириков (СР Президенин администрациятын управлениетын начальнига):

— «Үтүө дьыала» тыа нэһиликтэрин олохтоохторун сэргэхситтэ. Араас быһыылаах дьизни-уоту, тупсаҕай архитектурнай кестүүлээх объектары тутуу бу сананы киллэри. Итиннэ чурапчылар үтүө холобуру көрдөрүллөр. «Үтүө дьыала» ыччаты түмүөххэ. Биэс сылга инни киһи өтө көрөн былааннаахха. Сага хамсааһын сүрүн соруга доруобай ыччаты иити. Дирекция көһө сылдар мунньаҕын Нам улууһугар мэнээ ыһпатыбыт. Улуус ыччата бу хамсааһынга кыттыгытын сайыннарар сыаллаахпыт. Кинилэр тыа сиригэр олорор усулуобуйаларын тэ-

рийи — үтүө дьыала сүрүн соруга.

Е.Е. Потапов (Чурапчы улууһун «Аҕама» баһынай хаһаайыстыбатын салайааччыта):

— Чурапчы улууһугар СР Президенэ кэлэ сырыттарына биһиги дьиз кэргэн бэйэтин күүһүнэн спортнай сааланы тутарын иһиннэрбиппит. Ону олоххо киллэрдибит. Үлэбитигэр аймахтар көмөлөстүлэр. «Үтүө дьыала» дирекцията өйөөтө.

Быйыл 400 киһи олорор Төлөй нэһилигэр 200 мизстэлээх таас оскуола тутуутун сагалаттыбыт. Онон олохтоохтор сүөһүнэн кыттыһан сваята түстэ. «Үтүө дьыала» хамсааһынна ааспыт сыл түмүгүнэн гран бирэһимийэни ылбыһпыт.

Тыа сиригэр дьиз кэргэн киһини тутуһун дьиз этии киллэрбитим. Ону өрө саадыгар сыһыры тутан эрэбин. Итигэ бу күннэргэ холбонор. Үлэбэр ыччаттар көмөлөстүлэр. «Үтүө дьыала» дьарыктаннаах түмсүү наада.

И.А. Васильев (Нам улууһун баһылыгын солбуйааччы):

— Улууспутугар 95 объекка үлэ ытыллына. Анара тутуу, анара тупсаран оңоруу. Түбэһэ, Намна, Аппааныга үс спортнай саала үлэһи киллэриэхтэрэ. Бу күннэргэ ПМК гараһын спортнай комплекс территориятыгар көһөрүү үлэтэ ытыллыа. Граф Бизергэр, Даадар учаастагар культура дьизлэрэ

өрөмүөннэнэллэр. Арбынна, Үөдэйгэ, Түбэһэ, Граф Бизергэр, Партизанга «Үтүө дьыала» чэрчитинэн үлэ күүскэ барда. Үөдэйгэ, Граф Бизергэр өрө саадын пристройдара бүтэриллэн эрэллэр. Граф Бизергэр олохтоох оскуола капиталнайдык өрөмүөннэнэ. Фрунзега оскуола-саад оҕоһулунна. Үөдэйгэ начальнай оскуола үлэлээтэ.

«Үтүө дьыала» үлэтэ күүскэ ытыллан дьон хамсаан эрэр. Быраһыллыбыт объектары сангардан оҕоруу ытыллар. Кырагы көрүнэн 2002 сылга быйыл кыаллыбатах объектары ситэриэхпит, үлэбитигэр сага хайысханы киллэриэхпит.

И.В. Бочкарев («Үтүө дьыала» толорор дирекциятын директора):

— Республиккага «Үтүө дьыала» тэрийиитэ икки сыллаабыта Президент Ыһааҕа тахсыбыта. Ол кэнинтэн нэһилиэнньэ өйөөһүнүнэн республика үрдүнэн үлэ күүскэ ытыллына.

«Үтүө дьыала» дьингэн нэһилиэнньэ субуотуньук бэрээдэгинэн үлэлиэхтээх этэ. Ону инвестиционнай тутууга кубулута сатааһын баара киһини дыксыннэрэр. Кэнинки кэмгэ харчы көрдөөччү үксээтэ.

Нэһиликтэр кыахтарын иһинэн үлэни былаанньыллара наада. Ордук дьизэлэри итигиэтэ, олорор сирин ыраастааһынна үлэлиэххэ. Нэһилиэнньэ актыбынай кыттыгынан республика үрдүнэн 150 спортнай саала үлэһи киллэр кыахтанна.

Мунньах кыттыылаахтара дьүүлэһилибит боппуруостар сүһүлэринэн уураах ылыһылар.

В. СЫРОМЯТНИКОВ

Алтынны 16 күнүгэр Нам сэлэһиэтигэр «Сахам сирэ XXI-с үйэбэ» «Үтүө дьыала» ведомстволар икки ардыларынаагы толорор дирекциятын көһөрүллэ сылдар мунньаҕа ытыллына. Онон «Үтүө дьыала» хамсааһын ведомстволар икки ардыларынаагы толорор дирекциятын директора И.В. Бочкарев, Ыччат дьыалаларын министр К.А. Боронов, СР Президенин администрациятын управлениетын начальнига П.П. Чириков, Нам улууһун дьаһалатын баһылыга А.Н. Дьяконов, ыччаттар түмсүүлэрин лидердэрэ, нэһиликтэр баһылыктара о.д.а. түмүстүлэр. Бу улахан форумна республика тодус улуустарыттан уонна Дьокуускай куораттан бэрээстэбииттэллэр кэлдилэр. Кинилэр «Үтүө дьыала» хамсааһыны, онон ыччат кыттыгытын тула кэпсэтилэр. Мунньах кыттыылаахтара эбиэт иннигэр Хамааттага начальнай оскуола, водопровод, Нам с. ГИБДД административнай дьизити, Даадар учаастагын культурнай киһини, спортнай комплекс сваяларын, гимназия спортнай саалатын, «Талба» ырыһыак дьизити, Аппааныга спортнай сааланы, Граф Бизергэр культура дьизити тутууларын, өрөмүөннэрин кытта билсисти-лэр. Эбиэт кэнинтэн «Сарданга» кинотеатрга мунньах ытыллына. Кэпсэтигэр кыттыбыт 12 киһи республикага ытыллар «Үтүө дьыала» ордук тыа сирин олохтоохторун биһирэбилэрин ылан, үгүс ыччат кыттар буолбутун, кини программа-тыннан нэһилиэнньэ социальнай сайдытыгар үгүс өрүттээх үлэлэр ак-

Туоһулуур сыыппара

ТОБУС ЫЙ ТҮМҮКТЭРЭ

УОПСАЙ КӨСТҮҮ

2001 сыл тохсунньу 1 күнүгү туругунан экономика бары салааларыгар улууска бас били уонна хаһайынааһын бары көрүгүнэринэн дьарыктанар 783 субъект баара бэлиэтэмтэ.

Билигин улууска 41 государственнай, 14 государственнай-унитарнай тэрилтэлэр, 4 потребительскай кооператив, 16 филиаллар уонна представительстволар, 8 общественной тэрилтэлэр, 27 хаарчактаммыт эппиэтэнтээх обществолар, 10 производственной кооперативтар, 1 коммерческайа суох предприятие, 2 юридическай сирэйэ суох тэрилтэ, 3 фонда, 4 акционернай общество, 4 табаарыстыба бааллар. Эмиэ ити кэм туругунан 99 бөдөг уонна орто кээмэйдээх предприятие-лар, 337 бааһынай хаһайыстыба-балара, 36 кыра предприятиялар, 311 бириддилен дьарыктанар предпринимателлэр бааллара учуоттаммыта.

ЭКОНОМИКА СЕКТОРДАРА

2001 сыл тохсунньу туттан балаан ыйын устатыгар диэри кэмнэ бөдөг уонна орто сүһүөх промышленнай предприятиелар 24722,3 тыһ. солк. промышленнай бордодууксуйаны онорон таһаардылар. Ити ааспыт дыл тоғус ыйыгар тэҥнээтэххэ 2,3 төгүлүнэн улахан. Промышленнай бордодууксуйаны онорон таһаары үрдөөһүнүгэр Намааһы промкомбинат ОАО үүнүү тэтимин 2,4 төгүл үрдүкүгө оруоланна. «Ас-үөл» ГУП предприятие эмиз таһаарылаахтык үлэ-лээтэ. Промышленнай производство кээмэйэ үрдээһин-гэр аһылык промышленноһын онорон таһаарыта 81,7 бырыһаны ылар. Маны таһынан Намааһы алмааһы кырылыгыр завод 29453,2 тыһ. солк. алмааһы кырылаан бэйэтин былырынны кээмэин бизс бүк куоһарыта улахан оруолланна.

Улууска олохтоох производствонь тэрийиңгэ уонна сайын-нарыга үлэ ытыллар. Быйыл улуус дьаһалтата 2001-2003 сс. улууска социальная-экономическай сайдыы концепциятын ылыммыта. Итиннээх улуус иһинээги рынок сайдыыта, олохтоох бордодууксуйалары онорон таһаарааччылары өйөөһүн, бэйэ бордодууксуйатын хаачыстыбатын тупсарыы, онон тастан киирэр бордодууксуйаларга сөптөөх конкуренцияны олохтоһун ыйылыбыттар. Бу дьаһаллар барыта улуус нэһилиннээтэ толору дьарыктаах буолуутун хаачыһыга сөптөөх усулбууһаны тэрийэр кыагы үөскэтэргэ аһа-мыттар.

2001 сыл тоғус ыйын устаты-гар билгини сыананан 79,5 мөл. солк. потребительскай табаарда-ры, ол иһингэр 74,2 мөл. солк. аһы-үөлү, 5,3 мөл. солк. атын табаар-дары оноруу киирсэллэр. Нэһи-лииннээх хас биридди кинигигэр 3859 солк. потребительскай таба-ар оҥоһулунна. Оттон сыл уста-тыгар биридди киниэхэ тиксе-ринэн 6500 солк. ас-үөл оҥоһу-лара былааннамыта, маны таһынан 333 солк. атын табаар-дар оҥоһуллалара көрүлүбүтэ. Ааспыт сыл бу кэ-мигэр тэҥнээтэххэ ынах ары-тын оноруу 148,6% улаатта, үтүгү оноруу 2,5 төгүл үрдээтэ, ха-лабаһы оҥоһуктар - 129,5, конди-терскай оҥоһуктар 9 төгүл, ары-гыта суох утахтар 5 төгүл элбэ-этилэр. Улууска оҥоһуллар ас-үөл кээмэйэ бурдуктан оҥоһуллар астарга нэһилиннээ наадыйытын 57,6%, ынах ары-тын 87,4%, кондитерскай оҥоһуктары 62,5% хааччылар. Республика правительствотын 2001 сыл муус устар 16 к. 215 №-дээх уураарынан олохтоомут

контуролланар соруудахтар 12 көрүгүнэртэн 6 көрүгэр была-аннар толорулуунулар. Ынах арытын оноруу 37,4%, бурдук оҥоһуктары 76,2%, эти уонна арыгыта суох утахтары бэлэм-нээһини 94,4%, ыраас ууну 6,73%, бурдугу онорууну 0% кыайан толорботубут. Итиннээх сүрүн биричиннэлэринэн манньктар буолаллар: эти онорууга сүөһү өлөрөр промышленнай площад-ка суоҕа, бурдугу үүннэригэ манан дьарыктанар тирэх хаһа-йыстыба суоҕа буолаллар. Усу-ПО быһаарарынан килиэп оҥоһуктар ааспыт сыллааҕар 8 тоннанан аччаатылар. Арыгыта суох утахтары уонна ыраас ууну бэлэмнээһингэ «Нам» ФАПК финансовай ыарахаттарга сиз-нэн бэйэтин сыаһын «Кэскил» бааһынай хаһайыстыбатыгар биэрбит. Оттон ити хаһайысты-ба сыағы «ЧП Кузьмин» уларып-тытын түмүгэр сыах онорон та-һаарыта намтаабыт, оттон «Сүлгүр» СХПК бурдугу үүннэ-ригэ лицензиятын быйыл сэ-тиннигэ эрэ ылары ситиспит, миэлигэни тутуу үлэһэтэ са-гардыы үмүрүйэн эрэллэр.

Алмааһы кырылыгыр На-мнааһы завод салаатата үһүс производственной сыағы тупса-ран үлэһэ киллэрдэ. 15 саҕа кы-рылыгыр станок, 1 ыраастыыр станок туруорулуунулар. 9 ый-даах былааны 131,3% толорору ситистилэр уонна 1,024 мөл. дол-лар суумалаах бриллианы кы-рылаатылар. «Ас-үөл» ГУП үтүгү переработкалааһынга 9 ыйдаах соруудаһын 117% толор-до.

Хомойуох иһин улуус сорох тэрилтэлэрин салайааччылары, нэһиликтэрин баһылыктара туох үлэ ытыллыбытын туһу-нан отчуоттары статистика от-дельгар да, экономика управле-ниетыгар да түһэрэн испэттэр, ол түмүгэр улуу үрдүнэн көрдөрүү өрүү итэвэс сырда-тыллар.

ТУТУУ

Статистика 9 ыйдаах даан-найдарынан туугу тэрилтэлэрин күөстэринэн 28540,2 тыһ. солк. бэдэрээтээх үлэлэр ытылын-нылар, үүнүү тэтимэ 181%-на тэҥнээтэ. Ити иһингэр «Намгаз-стрей» ПМК 234 олодор дьизлэр-гэ, 8 социальная объекттарга гаа-һы киллэрдэ, 21,2 км. усталаах тас газопроводы тарта. 1421 кв.м. иннээх 23 кэтэх дьизлэр үлэһэ киллэрилиннэлэр. Ити ааспыт сыл көрдөрүүтүн 10%-гар тэҥ-нээр. «Сахам сирэ - XXI-с үйэ» хамсааһын чэрчитинэн 95 үлэ ытыллыахтааҕа бэлиэтэм-митэ, итингэр 72 үлэ саҕаланна, 45 үлэ толорулуна, онон была-ан туолуута 47,37%-на тэҥнэ-сэ.

ТҮА ХАҞААЙЫСТЫБАТА

Түа хаһайыстыбатын боро-дууксуйаларын онорон таһаа-рынан улуус 357 тэрилтэлэрэ дьарыктаналлар. Итилэртэн 5 түа хаһайыстыбатын предпри-ятиелара, ол иһингэр 2 государ-ственной көрүгүнээх, 2 произ-водственной кооператив уонна 1 потребительскай кооператив ба-аллар. Барыта 352 бааһынай ха-һайыстыбата тэриллэн үлэли-ир. Нэһилиннээтэн 7136 ыал кэтэх хаһайыстыбаах.

2001 сыл тоғус ыйын устаты-гар улуус үрдүнэн 156 тн. эт бэ-лэмнэннэ, былаан 72,56% толо-рулуна. Ити ааспыт сыл таһы-мыгар тэҥнээтэххэ 123,5%-на тэҥнээр. Түа хаһайыстыба-тын предприятиялара 12,4 тн. эти эбэтэр 7,9%, бааһынай хаһайы-стыбалар 4,4 тн. эти эбэтэр 2,8%-ны, бириддилен ыаллар 139,2 тн. эти эбэтэр 89,3% онорон та-һаардылар.

(Бүтүттүн 3-с стр. көр)

Өлүгөнэ өрүс биір маанылаах кытыл арыта Балаҕаннаах сайынны кэмгэ ситэн-тупсан тур-даһына айылҕата кэрэтин сөргүнүн мэкитизигэр туймаһыйан ыларга дылыгы. Бу араас өгнөөх сибэк-китэ дэлэин эбитин. Арыы хотоол сирэ араас төбөлөөх сибэккинэн ту-олар, үрдүк сирэ халлаан күөһэ өгүнөн сиккиэр тыалга долгудуй-ар. Көлүччэлэр, үрэхтэр үрдүүр кырдаллара, бизрэктерэ сардаана сибэккинэн тэтэрэллэр. Дьэ, дык-тилээхэй айылҕа. Эссө ыраас салгы-ныннан түөскүн толору эппэнигэ тыһа-тыһа күөх окко күөлэһийэ сытан, күөрэгэй ырыа тын иһиллэ-этххинэ, күннээри олохтон арахсан мэнэ халлаанга көгүл күүлэйдир аанһал курдук сананын. Бу бэй-элээх үтүө дойдуга дьон өйдөөгө, талааннааҕа, дьулуурдааҕа үөскэ-бит сирэ. Манна биһиги кэпсиір киһибит оҕо сааһа ааспыта. Быйыл М.К. Аммосов аатынан Саха госу-дарственной университетин физи-ко-техническэй институтун дирек-торын солбуйааччы, профессор, физико-математическай наука кандидата, Российской Федерация, Саха Республикатын үөрэтиринтин туйгуна Иннокентий Иннокентье-вич Суздалов 65 сааһын туолла.

Иннокентий Иннокентьевич ийэтэ Февронья Васильевна, саха-лар этэлэринин, оһоҕос түгүгүн оҕотунан - 17 оҕон төрөппүтэ. Былыр оҕо өлүүлээх ыаллар абаа-һыттан ханарытан оҕолорун хос-хос биір аатынан ааттыыллара. Ол да иһин Суздаловтарга Элигизтэй ааттаахтар элбэхтэр этилэр.

Аҕата Иннокентий Петрович оҕо эрдэрттэн, баҕар, үтүө дьону кытта биіргэ үөскээбитинэн да бу-олуо, олус сайаҕас, тэрээһиннээх киһи этэ. Элигизтэ эдэр сааһа бу Ба-лаҕаннаах арытын үтүө кырдалы-гар саха норуотун чулуу уола Мак-сим Аммосовтын ааспыта. Максим Аммосовы кытта биір кырдалга лыағы экирэтэ, кылыһа оонньо-он, ааҕарга-суруйарга биіргэ үөр-өн ааспыт буолан саҕа олох сай-дытын биір бастыҥ тэрийээччигэ буолбута. «Кыһыл талаа» диэн бастаах колхоз кэнниги 50-с сыл-ларга диэри сэбиэт бэрэссэдэтэлэ этэ. Оҕолорун үөрэхтээх, билиилээх дьон буоларга такайыта мээһэҕэ хаалбатаҕа. Кеша эдьийдэрэ Ма-шаны, Шураны кытта Хатырык сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрбиттэрэ. Кеша Нам орто ос-куолатыгар үөрэнэр сылларыгар кылааһын оҕолорун ортоугар бас-тын математиктар Дима Алексее-вы, Николай Гоголевы, Сергей Ко-лесовы кытта контуруоллуур үлэ буоллун да куоталаһан тахсалла-ра. Ол саҕана оҕолор олус кыһанан үөрэнэллэрэ. Эгэргэ дылы, утуга да сүртэххэна ойутан туруоран фи-зика ханнык да формулатын ыйыт-тарын иһин турар киһи суоҕа. Мин эмиз бу кэмгэ үөрэммит дьоллоох-пун.

Сэрии сылларын кэннинээҕи ти-ийбэт-түгэммэт кэмнэр да буолла-лар олус көхтөөхтүк, ыарыртатпак-ка үөрэнэн онус кылааһы бүтэрби-пит. Онуһу икки кылаас буолан бүтэрбиһит. Биһиги кэккэлээһэ 10 «б» кылааска үөрэнээччилэр 10 «а» кылааһы кытта математика, физи-ка уроктарын билииҕэ куруук ку-оталаһарбыт. 10 «б» кылааска үөр-энээччилэр улахан аһаҕар ити пред-меттэргэ «4», «5» сыанаҕа үөрэнэр буолан кыайар буоларбыт. Матема-тика экзаменын ким саамай түргэн-ник туттарар эбит диэн куоталаһы-нык онус кылааска кыайан Кеша-лаағы кыһыпшыһын ойдууһун.

Экзамен тутар кылааска кии-рээт биллэти ылаат үргүлдьү дуос-каҕа тийээн аһсааны суоттаан эпи-пэттээн тахсар этибит. Олус сөбүлүүр учууталларбыт матема-тика учуутала Саха АССР үтүөлэ-

Киэн туттар дьоммут – биір дойдулаахтарбыт

УЧУУТАЛ, УЧУОНАЙ, ТЭРИЙЭЭЧЧИ

Очерк

эх учуутала Василий Иванович Ва-сильев сааһыран баран үөрөппитэ. Уоппута бэрт буолан үөрэтии ны-матын табара бэрт быһылааҕа. Физикара билигин педагогическай үлэ ветерана, Саха Республикатын үтүөлээх учуутала Валерий Ники-форович Софронеев үөрөппитэ. Кини такайытынан физиканы үөрэтэр учууталлар Иннокентий Суздалов, Семен Эверстов, Пермя-ков буолбуттара, уонча оҕо техни-ческэй хайыскалаах үөрэҕи бүтэр-биттэрэ. Дьэ, ити курдук үөрэнэн 1955 сыллаахха онуһу бүтэрэн үрдүк үөрэх аанын көрдүү Дьоку-ускай куоракка тийибиппит. Киирии экзаменнарбытын туттаран ортоло-он истэхпитинэ аны армияҕа ыһыгар суруктары туттартааты-лар. Оччолорго оҕону үөрэххэ аҕыс саастарыттан ылар буолан үгүс уолаттарбыт уон аҕыстара этилэр. Кеша бытын угуоһунан үрдүк, спортсмен бэрдэ буолан Тихооке-анская флот торпеднай катерын мотуруоһунан ылан бараллар. Уһун туурт сылы быһа уу анһынан устар лодканын Тихэй, Атлантической океаннар ханнык мунуктарыгар тийибитин, ханнык быһылааннары ааспытын бэйэтэ да ааһан сиппэт. Билигин онноһор эйэлээх биризмээр уу анһынан устар лодкалар дэлби тэптэриллэллэр. Оччолорго Америк-а-Корея сэриитэ саҕа уурайан, акыйаан араас мунуктарыгар ара-ас көрдүгүннэр уһуктан күөдүтүлэ-ниэхтэрин сөптөөх түгэн да элбэҕэ. Төһө да эйэлээх сулууспа аатырдар кутталлаах этэ. Бескырыкарын иһингэ уурунан, кырылаах өтүүктээх клеш хара бүрүүкэтин кээн араас куораттар бетон ууру-улаах бизрэктеринэн холкутук ха-амыталыыр түгэн аҕыахтык көстөрө. Түөрт сыл устата кыара-ҕас тимиір лодка иһингэр хамаанда-ны толорон үөһэ-таннары сүүрүү үйүөрү умнуллубат кэрчик кэм.

Үөрэххэ киирбитим туһунан до-кумуоннаах военкомка калбиһин намнар былааны 160 бырыһыан то-лордулар, онон үөрэн диэбиттэрэ. Үөрэҕи бүтэрэн физика учуутала буолан Хатырык орто оскуолаты-гар үлэли сырыттаахпына сулуус-патын бүтэрэн моряк уол Кеша бу тийээн кэллэ. Хатырык орто оску-олатыгар физика кабинетин лабора-на, интернат иитээччигэ буолан биір сыл биіргэ үлэлээтибит. Ити 1959 сыллааҕыта этэ. Ол сыл Ха-тырык орто оскуолатыгар универси-тетэ саҕа бүтэрбит 5 учуутал кэл-биһпит, онуоха Иннокентий Инно-кентьевич эбиллэн оскуола биірде тигини түстэҕэ буолуо. Директор-ка Михаил Алексеевич Сивцев, завучуун Василий Семенович Яков-лев-Далан, атын да учууталлар отуччаларын туола иликтэр. Оҕолорго да, нэһилик да дьонугар сирдэрбэттик үлэлиир быһылаах-пыт. Нэһиликкэ комсомольскай, спортивнай үлэҕэ Иннокентий Суз-далова суох барбат этэ. Бараханы көтөҕөр секцияны ытаары биірде концерт бириэмэтигэр сценаҕа штанганы киллэрэн көрөөччүлэргэ көтөҕөн көрдөрдө. Штангаҕа 80 ки-лил диэтилэр. Кешабыт ону «жим», «толчок» диэн ныманан көтөҕөлүүр. Көрөөччүлэртэн биір эмээхсин «бу уолаттар тугу эрэ ал-бинньылылар» диэн сценаҕа тахсан штанга аһар өттүн өндөтө сатыыр, «Кырдык, кырдык» диэн чингэтэн биэрэн дьону итэһэппитэ.

Ити сыл устата физикатын, ма-тематиканы өйүгэр хаттаан саа-һылаан үөрэххэ киирээччилэр куру-утун ордугургуур Россия баар-суох М.В. Ломоносов аатынан Москва-таары университет физическэй фа-культетыгар киирбитэ. Улуу Мос-кыаҕа түөрт сыл ситиһилээхтик үөрэнэн баран эдэр саас таптала угуйан олох онгостору Дьокуускай-га төннөн университетэ 1966 сыл-лаахха бүтэрбитэ. Ус сыл универ-ситетка үлэлээт В.И. Ленин ааты-нан Белорусскай университетка аспирантураҕа үөрэнэн 1972 сыл-лаахха бүтэрэн наука эриирдээх дьа-рыгынан дьарыктанар, эдэр ычча-ты үөрэтэр. Физика курдук уустук наука саһаны, атын элбэх билини сыраалаах үлэни эрийэр. Иннокентий Иннокентьевич ити сылларга фа-

культет механикаҕа уонна термо-динамикаҕа кафедраһын салайар, доцент учуонай званиятын ылар. Кини гаас плазменной туругар эс-тиилэр түгүннэрин, тамыһах темпе-ратураҕа атмосфера коррозиятын, үлтүрүйүмтүө сымнаҕас уларытар физическэй төртүттэрин, былгыттар физикаларын уонна искусственной ардахтатыһы үөрэтэр. Иннокен-тий Иннокентьевич Белорусскай-даағы наукалар академияларын физикаҕа институтун учуонайдарын кытта Советскай Союзка биір бас-такынан «Возможности получения стимулированного (лазерного) излу-чения в прикладной области тле-ющего разряда при высоких давле-ниях в парах металлов» диэн наука салаатын үөрөппитэ.

1975 сыллаахха Белорусскай уни-верситет научнай сэбиэтигэр физико-математическай наука кандидатын ученай степенин комүсээбитэ.

Иннокентий Иннокентьевич 1966 сылтан 1993 сылга диэри, ол эбэтэр 27 сыл устата Дьокуускай-даағы университетка эдэр көлүгөнэҕэ физиканы үөрэттэ. Кини учуутал быһытынан үлэтэ сыаналанан, этэн аһарыптыт курдук Россия уонна Саха сирин үөрэтиринтин туйгуна ааты сүгэр.

Үөрэтэр үлэтин сэргэ үөрэтии ситимин тэрийээччи быһытынан күн бүгүнүгэр диэри дьарыктанар. Кытаанах эттиктэр физикаларын, экспериментальной физика кафедр-аларын сабиэдиссийинэн, СГУ физи-ческэй факультетын деканынан 1978 сылтан 1993 сылга диэри үлэ-лээбитэ. 1993 сылга Россия Наука-ларын академиятын Сибирдээҕи отделениеһын физико-техническэй проблемаларын институтун учуонай секретарынан үлэтиир. 1996 сылла-ахха Северный Форум аан дойду-таағы академиятын дьыһнээх чили-ининэн (академигынан) талыллан аан дойду араас таһымнаах форум-нарыгар кыттыһыны ылар.

2000 сыллаахха аһылырын ту-һулар сыраалаһан үлэлэспит физико-техническэй институту саҕа аһыл-лаатын кытта директор солбуйаач-чытынан анаар. Сити курдук биһиги биір дойдулаахпыт учуонай, үөрэҕи тэрийээччи быһытынан Суздалов И.И. үлэтин эйгэтэ. Хаһа да киһи үлэ-тин таһынан иллэҥ кэмнээх, олоҕор олохтоох буолар. Иннокентий Инно-кентьевич эдэр сааһыгар спорт на-циональнай көрүгүннэрин ситиһи-лээхтик дьарыктаммыта. Саха АССР норуоттарын бэһис спартакиадагы-гар атах оонньуугугар чемпион аатын ситиспитэ. Спорт бу көрүгүн актыбыһынай тарҕатааччы Российс-кай Федерация категориялаах спортивнай судуйа. Мээһэр да «Саха Республикатын физическэй культу-ратын уонна спордун сайдыытыгар үтүөлэрин иһин» диэн бочуоттуур бэлиэһин наҕараадалаһа дуо.

Калин сылларга Нам улугуһугар аһылыбыт үрдүк үөрэххэ киирэн иннинээҕи бэлэмнэни кинигэр үөрэнээччилэргэ көһө сылдьар кон-сультациялары тэрийэр. Улууска гимназия аһыллан үлэлииригэр дьайылаах кыттыһыны ылбыта, билигин үөрэх былааннарын онору-уга, оборудование булуутугар көмөлөһөр. Физико-техническэй институтка күн бүгүн 30-тан таһа оҕо үөрэнэ сылдьаллар, манна даҕа-ны профессор Иннокентий Инно-кентьевич үтүө санаатын түмүгэ баар буолуохтаах.

Учуонай, үөрэҕи тэрийээччи, учуутал олоһун бэ сыллаах кэрчи-гин туһунан кэпсээн итинник. Ин-нокентий Иннокентьевич ийэтин, аҕатын да өттүнэн айылҕаттан бэ-риллитбит уһун үйэлээх дьоннор. Ийэтэ Февронья Васильевна 17 төгүл төрөөтөр даҕаны 93 сааһыгар тийбитэ, онтон кини биіргэ төрөөбүттэрэ улахан Марина 104, аччыгыһы Марина 93 саастарыгар тийбиттэрэ. Аҕата Иннокентий Петрович 90 сааһыгар тийбитэ, кэргэнинэн Хоборооньолуун 70 сыл биіргэ эйэлээхтик олорон олох-торун түмүктээбиттэрэ.

Айылҕа бэйэтэ талан ылан ха-алларбыт уоллара Иннокентий Ин-нокентьевич дьонун удьуордаан уһун үйэлэниэ, эссө даҕаны үлэлиэ диэн эрэнэбит.

И. КРИВОШАПКИН

Түоһулуур сыыппара

ТОБУС ЫЙ ТҮМҮКТЭРЭ

(Бүтүрүтэ. Иини 2-с стр. көр)

Тобус ый устатыгар 8976,9 тн. үүт ыанна эбэтэр былааны толоруу 108,1%-на тэнгэстэ. Ити ааспыт сыл көрдөрүүтүгэр 112,4 бырыһыан буолар. Ити иһингэр тыа хаһаайыстыбатын предприятелара 306 тн. үүтү (3,4%), бааһынай хаһаайыстыбалара 2196 тн. үүтү (24,5%), кэтэх хаһаайыстыбалаах ыаллар 6474,9 тн. үүтү (72,1%) ыан туттардылар. Эмиэ ити кэмгэ 2145 тыһ. устуука сымыыт оноһулунна, ити былаан 89,5 бырыһыаныгар, ааспыт сылга тэнгээтэххэ 3,4 төгүл элбээтэ. Эти атыылаһы 73,1 тн. эбэтэр 119,2%-на, үүтү — 2530,2 тн. эбэтэр 86,7%-на, сымыыты - 26,4 тыһ. устуука эбэтэр 2%-на тиэртибит.

2001 сылга бары хаһаайыстыбалар 3884,94 га ыһылаахтар. Ити ааспыт сыл көрдөрүүтүгэр 111,6%-на тэнгэстэ. Уһун кэмгэ курааннаан туорахтаах культура бүтүннүү кэриэтэ умайда. Хортоуппуй уонна огуруот аһын үүннэри көрдөрүүтэ намыһах. Бурдугу хомуйууга былаан 8,65%, хортоуппуй үүннэригэ 27,5%, огуруот аһын үүннэригэ 26,3% эрэ буоллубут.

2001 сылга бары хаһаайыстыбаларга бөдөн ынах сүөһү 2000 сыллааҕар 8,2%-нан элбээтэ уонна 18503 төбөҕө тиийдэ, ити иһиттэн ыанар ынаҕа 9,7% элбээтэ. Сибииннэ төбөнөн ахсаана 7375-кэ тиийдэ. Сүөһү төбөнөн ахсаана сүрүннээн ыаллар кэтэх хаһаайыстыбаларыгар эбилиннэ.

ОЛОРОР ДЫЭ-УОТ КОММУНАЛНАЙ ХАҤААЙЫСТЫБА

Улууска барыта 119 котельнай баар. Итилэртэн 44-дэ гааһыан, 2-тэ ниибинэн, 2-тэ газоконденсатынан, 71-рэ маһынан уонна чоһунан оттуллаллар. Улуус сылга 14058 тн. таас чоһу, 12461 куб.м. гааһы, 1474 тн. нииби, 323 тн. газоконденсаты, 416 тн. дизельнэй уматыгы, 1018 тн. бензини, 58 тн. овуноохтуур арыны туттарга наадылар.

Быйылгы оттук сезона улуус нэһилиэнньэлээх пууннарыгар балаһан ыйын 10 күнүттэн, оттон улуус киинигэр балаһан ыйын 17 күнүттэн сағаламмыта. Республика Президиен 2001 с. бэс ыйын 25 к. 1436 №-дээх Ыйааһынан МУ НУ ЖКХ бас билиитигэр нэһиликтэр ЖКХ-рын көһөрүү үлэтэ ытыллар. МУ НУ ЖКХ 9 подразделениелаах, итилэртэн сүрүн производствота котельнай хаһаайыстыбалара, олоһор дыэ-уот фондата, баанньык, технической инвентаризация бюрота киирсэллэр. Предприятие финансовый туруга предприятелары уларыта тутууга уонна монкурууттааһына республикатааһы сулууса ведомстволар икки ардыларынааһы балансовый комиссиятыгар истиллэн дүүллэһилибитэ уонна МУ НУ ЖКХ финансовый туругун тупсарыа туһуламмыт программа биригэ оноһуллубута.

ТАБААРЫ ОҢОРУУ, ТӨЛӨБҮРДЭЭХ ӨҢӨЛӨР

Тобус ый устатыгар розничнай эргинэ 92141 тыһ. солк. табаары эргиттэ уонна ааспыт сыл көрдөрүүтүн 108,6%-на тириэртэ. Нэһилиэнньэ хас биридди дууһатыгар тиксиринэн 4472,8 солк. араас табаар, ас-үөл атыыланна эбэтэр 1 ыйга 497 солк. тиийдэ. Итинник көрдөрүүнү манньк быһаарыаха сөп: нэһилиэнньэ үксэ бордодуукталары, мизбэли, араас бытовое техниканы куораттан атыылаһар. Общественай аһылык тэрилтэлэрэ 5564 тыһ. солк. бордодууксуйаны батардылар, ити ааспыт сылга тэнгээтэххэ 153,1%-на тэнгэстэ.

Нэһилиэнньэ төлөбүрдээх өгөлөрү оҥоруу үүнэн иһэр. Тобус ыйга 19537,6 тыһ. солк. араас төлөбүрдээх өгөлөр. Ити былаан 135,1%-гар тэнгэстэ. Бөдөн уонна орто таһымнаах предприятелар 7713,9 тыһ. солк. өгөнү оҥордулар эбэтэр ааспыт сыл бу кэмгэр тэнгээтэххэ 164,2%-на тэнгэстэ. Оноһуллубут өгөлөр истэриттэн 965 тыһ. солк. бытовое өгөлөргө, 2753,4 тыһ. солк. олоһор дыэ-уот коммунальнай өгөлөргө, 341,4 тыһ. солк. эмп тэрилтэлэригэр, 930,8 тыһ. солк. үөрэх тэрилтэлэригэр тиксэр.

ҮЛЭ САҢА МИЭСТЭЛЭРИН ТЭРИЙИИ

2001 сыл сэттиннэ 1 күнүгүттэ туругунан республика Госкомстатын сыаналааһынынан улууска үлэлиир дьобурдаах 8535 киһи баар. Үлэ көрдөөн учуокка турааччылар ахсааннара 470 киһи. Итилэртэн үлэтэ суохтар статустарыгар эппиэттир 269 киһи буолар. Ити нэһилиэнньэ сүрүн үлэһит иликтин 3,2%-гар тэнгэстэ. Улуус улахан уонна орто таһымнаах тэрилтэлэригэр 5128 киһи (үлэлиир кыахтаах нэһилиэнньэ 60%-на) үлэлиилэр. Бу ааспыт сыл ити кэмгэр тэнгээтэххэ 1,2%-нан элбэх.

Улууска үөһэ эппиит курдук 352 бааһынай хаһаайыстыбалара, 368 бириддилен предпринимателлэр учуокка тураллар.

Правительство 645 №-дээх уурааҕар олоһуран 151 саҥа үлэ миэстэлэрин тэрийи, предпринимателлэр эбии үптэрин суотугар 281 миэстэ көрүллүбүттэрэ. Ити ааттаммыт уурааҕа көрүллэр республикатааһы целевой программа чэрчитинэн 9 ый устатыгар бири да солкубай кирибэтэ, ол эрэри 76 саҥа үлэ миэстэ олохтонно, итиннэ 5426,3 тыһ. солк. ороскуоттанна. Предпринимателлэр үптэрин суотугар эбии 105 үлэ миэстэ таһаарылына.

НЭҤИЛИЭННЭ

2001 сыл от ыйын 1 күнүгүттэ туругунан улууска 20,6 тыһ. киһи баар, ити ааспыт сыл бу кэмгэр тэнгээтэххэ 300 киһинэн элбэх. Сыл анарыгар нэһилиэнньэ естествонай үүнүүтэ 51 киһинэн улаатта.

Тобус ыйга нэһилиэнньэ бүтүүнүн дохуота 314406,2 тыһ. солк. тэнгэстэ, эбэтэр хас биридди дыэ кэргэн 58,8 тыһ. солк. дохуоттанна. Улуус хас биридди киһитэ 15,262 солк. дохуоттаах, ити ыйга таһаардааха 1696 солк. буолар. Онон нэһилиэнньэ дохуота 125 солк. улаатта эбэтэр 8% буолла. Хамнас уонна пенсия үрдээһинин суотугар дохуот үүнүөхтээҕэ бэлиэтэнэр. Итини тэнгэ тыа хаһаайыстыбатын бордодууксуйатын батары түмүгэр дохуот улаатар. Улуус хас биридди киһитин прожиточнай минимума 2120 солк. буолла, ити нэһилиэнньэ хас биридди дууһатыгар тиксэр валовой дохуоттан 424 солк. эбэтэр 25%-нан үрдүк. 3465 дыэ кэргэн оҕо пособиетын ыаллар.

Предпринимателарга 5146 киһи үлэлиир. Итилэртэн производственайа суох эйгэ 4072 киһи. Хас биридди үлэһит тохсуннунтан атырдыах ыйын киллэр туран ый ахсын ортотунан 2971,3 солк. хамнастаах. Тутуу салаатын үлэһиттэрэ ыйга саамай үрдүк хамнастаахтар - 11459,9 солк., саамай кыра хамнастаах үлэһиттэр тыа хаһаайыстыбатыгар бааллар - 1813,4 солк. 2001 сыл от ыйын 1 күнүгүттэ туругунан хамнаска иэс 13597 тыһ. солк. буолла, ити ааспыт сыл үүнүүтүгэр тэнгээтэххэ 108,2%-на тэнгэстэ. Хамнаска саамай элбэх иэстээх тэрилтэлэринэн ЖКХ 6055 солк., ол иһингэр МУ НУ ЖКХ 4980 тыһ. солк., транспорт 2279 тыһ. солк., ол иһингэр

Хамнааһы суолу өрөмүөннүүр ГУП 2191 тыһ. солк. буолаллар.

ХАЛААН СОДУЛЛАРЫН ТУОРАТЫ

Быйылгы халаан уутугар улуус 9 нэһилиэнньэлээх пууннара ылларбыттар. Барыта 2349 киһи ночоокко тэбиллибитэ. Бири кэмнээх федеральнай көмөнөн 2349 киһи туһанна уонна 2349 тыһ. солк. ороскуоттанна. Баайы-дуолу төлөтүү суотугар 474 ыалга 8923 тыһ. солк. бэрилиннэ. Социальной көмүскэл министрствотын иһинэн 787 тыһ. солк. кирибэ, итинтэн 717 тыһ. солк. эмсэҕэлээбит хаһаайыстыбаларга 1-дии тыһ. түгэтилиннэ, 70 тыһ. солк. 10-нуу тыһ. ара дойду сэрйитин кыттылаахтарыгар көмө оноһулунна, пенсионнай фонда иһинэн үлэ-лээбэт пенсионердарга 375 киһиэхэ 3690 тыһ. солк. бэрилиннэ. Онон ууттан эмсэҕэлээбит нэһилиэнньэ барыта 15749 тыһ. солк. суумалаах көмө оноһулунна. Граф Бизэргэр 1 ыал дыэ-уот адьас ууга барыта, онуоха олохтоммут нуорманан сертификат бэриллибитэ.

Мань таһынан 45,48 тн. аһылык бордодуукталара, 10,83 тн. промтоварнай табаардар гуманитарнай көмө быһыытынан кэлэн тарҕатыллыбыттар. Ууттан эмсэҕэлээбит нэһиликтэргэ 3 тн. таҥас уонна ас-үөл халаан уутун кэмгэр бэриллибитэ. Гуманитарнай көмөнү үллэри анал балаһааннаан олоһуран ытыллыбыта уонна отчуот түһэриллибитэ. Халаан ууга ылбыт нэһиликтэриттэн 863 оҕо сайынгы сыһыалаҕа лаарынан хабыллыбыттар, ити иһиттэн улуус территориятыгар 728 оҕо. Итиннээх олохтоох бюджеттэн 49367 солк. үп бэриллибитэ. Улуус тас өттүгэр 135 оҕо сыһанна, ол иһингэр Анапага 30 оҕо.

Улуус экономикатыгар барыта 50 мөл. солк. тахса суумалаах ночоот оноһуллубута. Ол иһингэр сокуультыт объектарыгар 13,781 мөл. солк. ночоот таһаарыллыбыта, ити 100% чөлүгэр түһэрилиннэ. ЖКХ 55 объектарыгар 19,242 мөл. солк. ночоот таһаарыллыбыта, ити 100% чөлүгэр түһэрилиннэ. Тыа хаһаайыстыбатын объектарыгар 6,898 мөл. солк. ночоот баара эмиэ туолла, 10,459 мөл. солк. суумалаах суол ночоот 100% чөлүгэр түһэрилиннэ. Сибээс уонна производственай объектарга 1,685 мөл. солк. ночоот таһаарыллыбыта. Халаан уутун содулларты туоратыа 13,8 мөл. солк. кирибэтэ, ити наада буолар үп 26,5%-гар тэнгэстэ. Бу үптэн 2,728 мөл. солк. федеральнай бюджеттэн 6,5 мөл. солк. ЖКХ объектарыгар республиканскай бюджет ссудатынан кирибэттэрэ. Көрөргүт курдук ночоот сабыһыа сөптөөх үп суоһун үрдүнөн чөлүгэр түһэри үлэлэрэ барыта толорулуннар. Улуус дьаһалтатын күһүнүн 32 сокуультыт объектара чөлүгэр түһэриллэн алтынны 1 күнүгэр диэри государственнай комиссия туһаныллыбыт тутуу матырыяалларын иһин кредиторскай иэс 3113,393 тыһ. солк., уматык-оғуноохтуур матырыяаллар уонна итилэр таһы иһин 538,25 тыһ. солк. тэнгэстэ. Смета быһыытынан көрүллүбүт толоруллубут үлэлэр иһин хамнаһы төлөөһүн 3835,31 тыһ. солк. көрүллүбүтүттэн тутуу биригэ-эдэлэригэр 529,8 тыһ. солк. эбэтэр 11,2% эрэ төлөннө. Тутуу матырыяаллара тийбэттэринэн сибээстэн үс объекка өрөмүөннүүр үлэлэр түмүктэнэ иликтэр.

77. ДЬАКОНОВА, УЛУУС БАҤЫЛЫГЫН ЭКОНОМИКАГА СОЛБУЙААЧЧЫ

Былыргыны былым саппат

ИККИ БЭЛИЭ ТҮГЭННЭР

Биһиги олоһор сирбит Нам улуун киинэ былыр Дьыҥ Дархан сағаттан уһун кэмгэ Куһаҕан Ыал дьин аатыран олоһубута. Ол аат кэлин сибээскэй былаас да сылларыгар, нэһилик төһө эмэ сайдан, тутуу бөһө баран, дьон социальнай-культурнай олоһу тупсан, нэһилик оччолорго оройуонна, республикага да биллэр-көстөр үлэлээх нэһилик буолбутун тупсан, нэһилик оччолорго оройуонна, республикага да биллэр-көстөр үлэлээх нэһилик буолбутун үрдүнэн куруук Куһаҕан Ыал аатыра сылдыбыта. Онон нэһилик олохтоохторо, ордук ычаттара өһүргэнэр буолан барбыттар. Ол иһин 1935 сылтан ыла нэһилик ыччата, комсомолецтара Сергей Винокуров, Сийдэр Стрекаловскай, Василий Винокуров уода. нэһилик сибээтигэр хаста да этии киллэрэн, оччотооһу дьон олоһор сиринэн мунньахтары ытан, уураах ылынан нэһилик аатын уларытар туһунан этии киллэртээбиттэр. Онон оннук мунньахтар хаста да ытыллыбыттар уонна элбэх араас этиилэр кириэллэр. Ол курдук Киров, Пушкин ааттарын, Лена, Ленскэй уода. ааттары нэһиликкэ иһингэр туһунан этии киллэртииллэр. Онон олоһуран нэһилик сибээтэ бэйэтин исполкомугар, сессиятыгар көрөн хаста да оройуон ситэриилээх комитетэ Саха АССР Верховнай Советыгар көрдөһүү түһэрэ сылдыбыттар. Ол сағана араас биричиинэнэн кыайан өйөмтөөһө.

Онон дьэ 1940 сыллаахха ахсынньыга райсовет исполкома Саха АССР Верховнай Советыгар ходайство оҥорбута. Ону ол сағана Саха АССР Министрдин Советын солбулар председателиэн үлэли сыдыар, бэйэтэ бу Куһаҕан Ыал нэһилигэр төрөөбүт бири дойдулаахпыт Илья Егорович Винокуров өйөөһүнүнэн, туруосуутунан Саха АССР Верховнай Советын Президиумугар көрдөһүү кирибэтэ. Онон сэрйи буоһуу 5 ый иһинэ, 1941 сыл тохсунньу 16 күнүгэр Президиум председателэ Софья Петровна Сидорова, секретара П. Павлов илии баттааһыннаах ыйааһынан Куһаҕан Ыал нэһилигэ Нам селота кииннээх Ленскэй нэһилигэ дьин ааттаммыта (быйыл 2001 сылга) 60 сыла туолла.

Бу бастагы түгэн. Мантан ыла Ленскэй нэһилигин олохтоохторо санаалара көтөҕүллэн өрө күүрүүлээхтик үлэлээбиттэрэ. Сотору немецтик фашистартан төрөөбүт Ийэ дойдуларын көмүскээһингэ Ленскэй нэһилигин дьонно сэрйигэ уонна тылга дьоруойдуу, бэйини харыстаммакка охсуспуттара, үлэлээбиттэрэ. Аҕа дойдуну көмүскүү сэрйи кэнниттэн, дойду экономикатын чөлүгэр түһэри сағаланыгытыгар колхозтары хаһаайыстыба өттүнөн бөһөргөтөр сыллаах бөдөһүгүтү барар буолбута. Онон сибээстэн К. Маркс аатынан, «Искра», «Кыһыл Дэрэбинэ» дьин колхозтар бөдөһүбүттэрэ. К. Маркс аатынан колхоз киинэ Аппааны бөһөүлэгэ буолбута. Инньэ гынан Хатыҥ Арыы нэһилигэр холбоһоро, ол онугар Граф Бизэргэ Нам селотугар холбоһоро табыгастаах курдук буолбута. Ол иһин 1951 с. муус устар 20 к. сессияга Ленскэй нэһилик сибээтэ оройуон сибээтин ситэриилээх комитеттыгар көрдөһүү түһэрибэттэрэ.

Бу көрдөһүүгэ олоһуран үлэһиттэр депутаттарын Нам оройуоннааһы сибээтин ситэриилээх комитетта 1951 с. муус устар ый 1 к. бу боһуруоһу көрбүтэ. Ол боротокуола хайдах суруллубутунан бу баар.

Протокол №19

Исполнительного комитета Намского районного совета депутатов трудящихся

1951 г. апрель 21 дня

Слушали: 195 «О перечислении территории колхоза им. К. Маркса из Ленского сельского совета в состав Х.-Арынского населенного совета и территории населенного пункта «Графский берег» из Х.-Арынского наслежного совета Намского р-на ЯАССР.

В связи с фактическим объединением трех колхозов им. К. Маркса Ленского сельского совета и колхозов «Искра», и Кр. Деревня Хатын-Арынского наслежного совета Намского р-на ЯАССР в один колхоз им. Карла Маркса

Решили:

Просить Президиум ВС ЯАССР:

1. Перечислить территорию к-за им. К. Маркса Ленского с/совета в состав Хатын-Арынского наслежного совета и территорию наслежного пункта «Графский берег» из Хатын-Арынского наслежного совета в состав Ленского сельского совета без изменения прежних наименований этих советов, с центром Ленского сельского совета с. Намцы, а центром Хатын-Арынского наслежного совета населенный пункт «Аппаны».

2. Войти с ходатайством перед Президиумом Верховного Совета РСФСР о перечислении территории колхоза им. К. Маркса Ленского сельского совета в состав Хатын-Арынского наслежного совета и территории наслежного пункта «Графского берега» из Хатын-Арынского наслежного совета в состав Ленского сельского совета. Без изменения прежних наименований этих советов, с центром Ленского сельского совета - с. Намцы, центром Хатын-Арынского наслежного совета населенный пункт «Аппаны».

Председатель исполкома райсовета: Ильин А.Н.
Секретарь исполкома райсовета: Захарова А.И.

Дьэ мантан ыла Карл Маркс аатынан колхоз территорията Хатыҥ Арыы нэһилигэр арахсан Ленскэй сельсоветыттан барбыта. Онон сибээстэн 1951 с. от ыйын 7 күнүгэр Хатыҥ Арыы нэһилигин сибээтин тэрээһин сессията буолбута, онно 16 депутаттан 13-һэ кэлбит. Сэбиэт председателиэн Винокуров Василий Иванович, суруксутунан Гаврильева Ирина Семеновна талыллыбыттар. Бу дьиннээх тыа хаһаайыстыбатынан олоһор нэһилик буолбута.

Оттон Нам селота уонна Граф Бизэргэ бөһөүлэгэ холбоһонор Ленскэй сельскэй сибээтэ дьин ааттаммыт. Онон өссө 1950 с. ахсынньы ый 17 к. быбарынан талыллыбыт 9 депутаттан бастагы тэрээһин сессияга председателиэн Сивцев Егор Иванович, суруксутунан Васильев Дмитрий Николаевич буолбуттар. Онон Ленскэй сельскэй сибээтэ тыа хаһаайыстыбатын бөдөһ колхозун салайыттан босхоломмота.

Дьэ ити курдук Нам селотун былыр дьаһайан олоһор Куһаҕан Ыал нэһилигэ Ленскэй сельскэй сибээтэ дьин (нэһилигэ) ааттаммыта 2001 сылга 60 сыла, оттон Ленскэй нэһилигэ Аппааньыттан а.а. К. Маркс аатынан колхозтан арахсан сельскэй сибээтэ буолбута 50 сыла туолдулар. Бу бэйлээрэ тус-туһунан үбүлүөйдээх бэлиэ түгэнир буолдулар.

Бу сыллар усталарыгар төһөлөөх элбэх хаар уулан бараммыта буолуой, төһөлөөх элбэх энгин бэйлээх үтүө дьоммут олоһор, үлэлээн ааспыттара буолуой, төһөлөөх элбэх араас оҕо-уруу төрөөн-үөскээн, үөрэнэн-үлэлээн кэлбиттэрэ буолуой, төһөлөөх элбэх араас тэрилтэ тэриллэн, ньиригын олоһубута-үлэлээбитэ буолуой, кинилэр күөстэриэн төһөлөөх элбэх дыэ-уот, араас тэрилтэ, оҕо садтара, оскуолаһар, араас культурнай тутуулар тутуллан кэлбиттэрэ буолуой?!

Бу сыллар усталарыгар селобут экономикай, культурнай, социальнай олоһу араас түһүмэх кэмнэргэ общественай-политическай олох хайысхата уларыдаһын айы киһи киэлитэ эмиэ уларыан испитэ чэхчэ!

Онон бу төрөстөөх кэми мүлчү туппакка ааспыт олоһу, үлэни-хамнаһыгыртан, кэнээскэ XXI үйгэ бу икки нэһилик Ленскэй уонна Хатыҥ Арыы олохтоохторо туюк эмэ түмүк уонна иниикэх кэскил торумнуур, көлүөнэлэр бэрэстэбиитэллэрин түмэн дьин ис хоһооннох кэпсэтиилээх мероприятиелара ытыллара буоллар. Кыратык хойутааһын баар да, билигин да бириэмэ элбэх. Онооха бастатан туран «Куонда Кириэһэ - Нам селота» дьин кинигэ бэчээттэниитин түргэттэрэ буоллар!

Т.И. ЗАМЯТИН,
краевед-историк, РФ
үтүөлээх экономика, СР НХ
үтүөлээх үлэһитэ, Нам улуунун
Ытык киһитэ

Чөл олох — олохпун түһэ ҮЛҮГЭРДЭЭХ ЭМСЭХ ДЭЛЭЙБЭТИН

2001 сыл аҕыс ыйын устата Саха сирингэр 2600 мөл. солк. суумалаах итирдэр утах атыылаабыт. Госкомстат барыллааһынын кыһыл оҕолору киллэрэн туран хас биридии тыыннаах дууһа ирээтигэр 11,7 лиитэрэ водка, 9,6 лиитэрэ пийбэ тиксбит. Дьокуускайдар туһааннааһынан 16,7 уонна 14,5 лиитэрэни иһэн киллиргэппиттэр. Арыгыны, табагы куораттарга хото үссэнэллэрэ өйдөнөр. Харды аайы кэриэтэ килэйэр-халайар табаар буоллаҕа. Баар тийиһилэннээх, көчүктөнөр суудайылаах. Ханна хатаҕалана тарҕатыллар, онно хантангната сопнонотуллар.

Ол иһин Граф Бизергэинээҕи социальнай харысхал училищетын коллектива уонна олохтоох нэһилиинньэ мунньахтаан барыта 300 киһи илии баттааһынаах кизг ыгырыы таһаарбыттара улус хаһыатыгар бэчээттэннэ. Алтынньы ый 9 күнүнээҕи нүөмэргэ. Ыгырыыга «Гранд» маҕаһын филиала ахтыллар. Манна арыгыны, табагы эргинэринэн үлүһүйүүнү сөбүлээбэттэр. Ол ыччат эт-хаан, өй-санаа өттүнэн сайдан чэчиририн, чөл-чэгиэн олоххо уһуйууларын кэбиннэрэрэ чакчы. Оттон пийбэни төбөлөөбү дэбдэннэтэ изгэнэтэр кыраадыстаах убаҕаска киллэттэрэн телевизорунан үрдэ суох үтүмэн үгүстүк рекламалыры туораттарга Ил Түмэн парламеныгар уонна Россия Госдуматыгар туруорсары ирдэһэллэрэ эмиз сиэрдээх. Кырдыга даҕаны күүгэннэнэ көөнньөр бутугас уутун аһара арбаан

көрдөрөллөрө чыпчырына-чыпчырына ымсыыр-дан угуя-кучуйа умсугуталлара амсарга альптыыллара-абылыллара бастатан туран эдэрдэргэ эндирдээх. Сымнаҕастан кытаанахха дураһыйы саҕаланар.

Быйыл тоҕус ый устата республика нэһилиинньэлээх пууннарыгар 1906 баһаар буолан ааспыт сыллаагы кэрчик кэмнээҕэр арыы намтаабыт. Былырын үс кварталга 1915 этэ. Ол эрээри изгэйэр икки атахтаах уокка сиэтэн өлүүтэ 40% үрдээтэ. 69-тан 97-гэ диэри эбилиннэ. Маныаха анардас сэрээ суох табахтааһынан кытаастыбыт 406 быһылааннарга 46 саллаар бастаах былдыанна. Бу арыгылааһын, табахтааһын аччаабатын көрдөрөр. Элбэхтэн элбэх издэйэр. Биллэрин курдук сүһүнүнэн холуочуйбут-куораһаабыт бурҕанна-тааччы буорайар-бурҕайар. Саамай абаккалааҕа кинилэр чалбаран-дьяардаах дьалаҕайдарыттан туох да буруйа суох оҕо-уруу суорума суолланыыта. 1997 сыллаахха Хаҕаласка Ой сэлэинньэтигэр кырдыаҕастар-кыамматтар дьилэригэр 9 киһи, 1996 сыллаахха Чурапчы Одьулуунугар СПТУ уопсайы баһаарыгар 17 ыччат күн сырдыгыттан маппыттара умнулло суохтаахтар. Бастагы ахтыллыбыт түбэлтэ подсобнай хоско техүлэһит, иккис - аллара мэндизмэннэ түүннэри арыгылаан аамайдаммыт курсант дьалаҕайдарыттан өрөкүйтэлээбит.

А. НОВОГРОДОВ

ПЕТР СОБАКИН БАСТААТА

Быйыл улус ветераннарын сэбиэтэ (предс. солб. К.Н. Тихонов) дойду үрдүнэн сааһырбыт кырдыаҕастары бэлиэтиир нэдиэлэни тэрээһиннээхтик бытта. Нэдиэлэҕэ эрэ буолбакка, декада устата араас мероприятиелар алтынньы бастагы күнүттэн саҕаланан бардылар.

Ол иһигэр сааһырбыт дуобатчыттар классификационнай турнирда буолла. Турнирга кыттыбыт 22 дуобатчыттан 6-та улус урукку чемпионнара, 8-на призера. Кинилэр ортолоругар улус элбэх төгүллээх чемпионнара Петр Собакин, Егор Леонтьев бааллар. Бары биригэ швейцарской системанан 9 туру оонньоотулар.

Уопсай түмүккэ 9-тан 7,5 очкуну ылбыт Петр Собакин (Хатырык) бастаата. Үс дуобатчыт 7-лии очколанылар. Коэффициенан Николай Соловьев (1 Хом.) иккис, Егор Леонтьев

(Хамаҕатта) үһүс буоллулар уонна спорткомитет, ветераннар сэбиэтэрин грамоталарынан, бириистэринэн наҕараадаланылар.

Икки бөлөххө арааран түмүк онорууга, алта уонтан аҕа саастаахтарга Николай Соловьев бастагы, Егор Леонтьев иккис, Егор Петров (Модут) үһүс бириистээх миэстэлэри ыллылар. 50-60 саастаахтарга Петр Собакин бастагы, эмиз 7 очколаах Дмитрий Филиппов (Хамаҕатта) иккис миэстэлэри ыллылар. Анал бириистэринэн Николай Куличкин, Екатерина Федорова (Аппаны) бэлиэтэннилэр.

Алта дуобатчыт маастарга кандидаттарын, биэс киһи бастагы уонна икки киһи иккис разрядтарын бигэргэттилэр. Ол иһигэр Василий Павлов, Николай Куличкин, Николай Рыкунов бастагы разрядтарын чингэттилэр.

Сэтинньи 3-4 күннэригэр Нам селотугар Егор Эверстов бириһигэр классификационнай турнир 10 чаастан саҕаланар. Бу 11-с сылын ытыллар турниры Егор Афанасьевич төрөөбүт, үлэлээбит нэһиликтэрэ Хатын Арыы, Искра, Ветун итиннэ Нам селота спонсордаан, тэрийэн ытыллар. Күрэхтэһингэ оскуола үөрэнээччилэрэ, баҕалаах бары разрядтаахтар кытталлар. Спорт маастара Р.Н. Егорова салайааччылаах И.С. Эверстов, А.А. Рехлясов, И.К. Бережнев, В.В. Иванов чилиэннэрдээх комиссия тэрилиннэ. Нэһиликтэр баһылыктара кинилэр үлэлэригэр көмөлөһөллөрүгэр эрэнэбит.

В. ЕРЕМЕЕВ,
дуобат федерациятын эпитеттиир секретара

КҮН ААЙЫ НААДАЛААХ СҮБЭЛЭР

- Тиистэрин мэлдьи үрүн буолуохтарын баҕардаххына:
1. Синтетическэй матырыйааллаах суокканан тутун. Олус кытаанах суокка тийһин эмалын сүтэрэр. Суоккаҕын 3-түү ыйынан уларытан ис;
  2. Тиискэ анналаах эликсир баар буолааччы. Тиискин суунуон иннинэ, онон айаххын сайҕан;
  3. Тиис суунар паастаҥ састаабыгар фтор, кальций глюконата, калий уонна натрий фосфата баар буолуохтаахтар. Үчүгэй паасталар: «Жемчуг», «Фтородент», «Blend-a-med»;
  4. Тийһин миилэтиттэн хаан кэлэр буоллаҕына, Е битэмииннээх уонна хлорофиллаах паастата атыылаһарга тиэтэй;
  5. Тиискин 5-10 мүнүүтэ устата кичэйэн ыраастаа. Суоккалаах паастанан тылгын таарыйталаан ыларгын умнума;
  6. Аһаан баран ыас ыстыаххын сөп. Ол эрээри, 5 мүнүүтэттэн уһуна суохтук. Уһуннук ыстаатаххына тийһин эмала алдьаныа;
  7. Аһылык кэнниттэн тиис ыраастырынан туттуоххун сөп. Ол эрээри остуолга олорон эрэ, дьон көрөрүгэр буолбатах;
  8. Тиискэ саамай кутталлаах - олус итии эбэтэр аһара тымныы астар. Холобур, тымныы мороженайы кытта итии кофены испэтэр. Ол иһин сылаас аһы аһаа;
  9. Тийһинг өрүү кытаанах уонна үрүн буоларын туһугар сиикэй моркуобу эбэтэр яблоканы күһгэ биридэ сиэн;
  10. Минньигэс астар: барыанна, кэмпизт, о.д.а. тиис эмалын алдьаталлар. Ол кэриэтэ сибизһэй фрукталары, отоннору сиэн. Бу курдук тиискини мэлдьи харыстаан. Сылга биридэ стоматолокка куттаммакка сылдьин. Тиискини оготторон истэххитинэ, кыһалҕабыт да аччыа этэ. Ис органгыт, уопсай туруктук тиискиттэн эмиз тутулуктааһын умнума. Истэрэ-үөстэрэ ыалдьар дьон тиистэрэ эмиз мөлтөх туруктаах буолар.

В.А. СЛЕПЦОВА,
врач-стоматолог

Дьизэ хаһаайыныгар сүбэ ТҮННҮК ТААҦА КЫРЫАРАРЫН УТАРЫ ОХСУҦУУ

Араамалар салгыны таһаарар-киллэрэр буоланнар, кыһын түннүк тааһа кырыарааччы уонна мууһурааччы. Түннүк таастара кырыаралларын утары аналлаах средстволар бааллар. Олор ону тэнэ кырыарбат таастары ыраастааччылар.

1) «Автоантизапотеватель» - аэрозольнай хаалаах средство. Түннүк тааһын кырыардыбат туһугар аэрозоль сүүрээнин 10-15 см ыраахтан 1-2 сөкүүндэ устата ыстараллар. Өскөтүн түннүк тааһа хайыы-үйүү кырыарбыт буоллаҕына, оннук ыстарбыт кэннэ 1-2 мүнүүтэ буолан баран кырыа уонна муус ууллар. Ол кэннэ түннүк тааһын кураанах таҕаһынан биитэр кумааһынан сотуллар уонна эмиз ол средствонан өссө хаттаан ыстарыллар.

2) «Ли-ло» - түннүк тааһа тонгорун уонна кырыарарын утары туттуллар, ону тэнэ түннүк тааһын ыраастыырга да туттуллар убаҕас концентрированной средство. Түннүк тааһа кырыарбатын туһугар баат тампону концентракка кыратык умһаан баран сотуллар. Түннүк тааһын ыраастыырга концентраты аан бастаан уунан убатыллар (1 өлүү концентраты 10 өлүү ууга), ол кэнниттэн баата тампону ылан, ол суурадаһынча илитэн баран, түннүк тааһын сотуллар.

***

Түннүк тааһы кырыарбатын туһугар уонна мууһурбатын диэн өссө ис өртүттэн глицерин спиртовой суурадаһынын (глицерин 1 өлүүтэ, денатурат 10 өлүүтэ) оҕунохтоохха, ол кэнниттэн фланельнан биитэр сарыынан сотуохха сөп.

РЕСПУБЛИКА ПРЕЗИДЕНИН ДУОҦУНАҦЫГАР КАНДИДАТТАР ИТЭБЭЛЛЭЭХ ДЬОННОРУН, ОБЩЕСТВЕННОЙ ХОЛБОНУКТАР ИСТИИЛЭРИГЭР

Российской Федерация «...гражданнар быыбардыыр бырааптарыгар уонна референдумна кыттар бырааптарыгар сүрүн гарантиялар туһунан» сокуонун 41 ыстатыйатыгар уонна «Саха республикатын президенин быыбарын туһунан» СР сокуонун 39 ыстатыйатыгар олобуран «Энсиэли» хаһыат редакцията быыбар иннинээҕи агитацияга төлөбүр тарифтарын биллэрэр:

БЭЧЭЭТТЭНЭР ИЭН	ТӨЛӨБҮРЭ
1 балаһа	10 тыһ. солк.
1/2 балаһа	5 тыһ. солк.
1/4 балаһа	2,5 тыһ. солк.
1/8 балаһа	1750 солк.

Бэриллэр матырыйааллар эрдэ төлөөһүн эрэ кэнниттэн бэчээттэнэллэр. Матырыйааллар ис хоһооннорун иһин эппиэтинэһи сакаасчыт сүгэр.

Босхо бэчээттэнэр иэн матырыйааллара сэрэбиэйдээһин түмүгүнэн бэчээттэнэлэр.

«Энсиэли»
хаһыат редакцията

БИЛЛЭРИИЛЭР-РЕКЛАМА

ООО «Намский гранильный завод» объявляет набор учеников по специальности «Огранщик алмазов в бриллианты». Требуются следующие документы:

1. Мед. справка;
2. Справка о семейном положении;
3. Справка с центра занятости;
4. Характеристика с места работы или учебы;
5. Пенсионное свидетельство;
6. Аттестат или диплом;
7. Паспорт;
8. Фото 3х4 - 4 шт.;
9. Трудовая книжка

Обращаться по тел. 21-9-98, 21-8-60 или отдел кадров

Туһахтааһа хара эриэн 1,5 саастаах тыһы тыһаҕас сүттэ.
Көрбүт дьон манньага манньык тел. 21-1-44 биллэрин

Үс саастаах тыһы күрэн тыһаҕас, биир саастаах хара боооску сүттүлэр.

Көрбүт дьон Ст. Платонов уул. 43,
22-8-34 тел. биллэрин

Муус атыылаһабыт.

Тел. 21-4-96 (үлэ кэмизгэр)

РЕДАКТОР В.Г. КАСЬЯНОВ
ОТДЕЛЛАР: информация, сурук, төрүт культура — 21496; ; бухгалтерия — 21332; факс — 21332; «НАМ» ТРК — 21632; иллюстрация уонна реклама (секретариат), редакционной издательской система — 21141

Төрийэн таһаарааччылар: СР Правительствота, Нам улууһун дьаһалтата, редакция коллектива. Маассабай информация средстволарын туһунан РФ Сокуоннарын тутуһууну контуруоллуур уонна регистрациялыыр РФ бэчээккэ Госкомитетын СР региональной управлениетыгар регистрацияллыыт нүөмэрэ — Я 0085.

Сурукка ааккытын-суолгутун, үлэритин, дьизит аадырыһын чопчу ыйыт. Редакцияҕа кирбит суруктар төннөрүллүбэттэр. Автор этэрэ хаһыат санаатынныын мэлдьи биир буолбат.

“ЭНСИЭЛИ” - Нам улууһун хаһыата.
678380, Саха Республиката, Нам с. Заложной уул. 2.
E-mail: editor@namtsy.sakha.ru

Талыһына уонна таһылына «Энсиэли» хаһыат редакционнай-издательской систематыгар. Хаһыат Дьокуускайга «Сахаполиграфиздат» НИПК бэчээттэннэ, Орджоникидзе уул. 38. Формата А3. Кээмэйэ 1,0 бэчээт. лиис. Индекс — 54889. Тираһа — 2057 Бэчээккэ илии баттанна — 12:00 ч, 22. 10. 2001 Сахааһын №-рэ — 122